

**Верховний
Суд**

Касаційний господарський
суд

Деякі процесуальні аспекти розгляду справ щодо окремих категорій

боржників

Володимир Погребняк

к.ю.н., суддя – секретар судової палати для розгляду справ про банкрутство
Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

І. Щодо співвідношення значення терміну «боржник» у розумінні Закону та Кодексу.

Коло боржників у розумінні Закону

Закон

Боржник це юридична особа - суб'єкт підприємницької діяльності або фізична особа за зобов'язаннями, які виникли у фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено цим Законом (абз. 4 ст. 1 Закону).

Господарський кодекс України (ГК України)

Для більш точного визначення кола суб'єктів, які в розумінні Закону можуть вважатися боржниками див. положення ГК України: (1) щодо суб'єкта банкрутства – ч. 4 ст. 205, ч. 3 ст. 209 ГК України; (2) щодо визначення господарської діяльності, суб'єкта підприємництва, підприємництва – ч.ч. 1, 2 ст. 3, ст. 42 ГК України; (3) щодо переліку суб'єктів господарювання – ч. 1 ст. 8, ч. 2 ст. 55 ГК України.

Отже, до кола боржників Закон відносив:

юридичну особу - суб'єкт підприємницької діяльності, тобто юридичну особу, яка здійснює господарську діяльність (підприємництво) та зареєстрована в установленому законом порядку як суб'єкт господарювання (підприємництва);

фізичну особу за зобов'язаннями, які виникли у фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності, тобто за тими зобов'язаннями, які виникли у зв'язку зі здійсненням нею господарської діяльності (підприємництва) як фізичною особою - підприємцем зареєстрованою в установленому законом порядку як суб'єкт господарювання (підприємництва).

Коло боржників у розумінні Кодексу

Кодекс

•Боржник це юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа - підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав (абз. 4 ст. 1 Кодексу).

Цивільний кодекс України (ЦК України)

•Для більш точного визначення кола суб'єктів, які в розумінні Кодексу можуть вважатися боржниками див. положення ЦК України: (1) щодо визначення юридичної особи – ст. 80 ЦК України; (2) щодо припинення юридичної особи в процесі банкрутства – ч. 6 ст. 104 ЦК України; (3) щодо поділу, створення та державної реєстрації юридичних осіб – ч.ч. 2, 3 ст. 81, ч. 1 ст. 89 ЦК України.

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»

•Згідно з ч.1 ст. 3 Закону дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, зокрема, юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування.

Отже, на відміну від Закону, Кодекс не пов'язує можливість банкрутства лише тих юридичних та фізичних осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність (суб'єктів підприємництва). Кодекс допускає можливість застосування процедур банкрутства до будь-яких:

фізичних осіб (в т. ч. фізичних осіб – підприємців);

юридичних осіб як приватного, так і публічного права, зареєстрованих відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (крім банків та казенних підприємств). Так, боржниками можуть бути навіть органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти владних повноважень та утворені ними установи, організації.

II. Щодо неможливості відкриття проваджень у справах про банкрутство суб'єктів владних повноважень та утворених ними організацій.

Неможливість відкриття проваджень у справах про банкрутство органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень та утворених ними установ, організацій пов'язана з наслідками застосування відповідних судових процедур

Провадження у справі про банкрутство є процедурним процесом, у якому кожна із судових процедур (розпорядження майном, санація, ліквідація), що застосовується господарським судом до боржника, має певні етапи її проведення, передбачає відповідні судові дії та наслідки їх застосування.

Судові процедури, які застосовуються щодо боржника, передбачають фактично перехід управління ним та розпорядження його майном до арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) та ліквідацію банкрута у разі введення ліквідаційної процедури.

Судовий розгляд заяв про відкриття провадження у справі про банкрутство органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень та утворених ними установ, організацій суперечитиме встановленому в Україні

КОН

Основний Закон України як акт установчої влади, що належить народу, визначає, зокрема, засади державного устрою, принципи здійснення державної влади, систему і межі компетенції органів державної влади, механізм реалізації державно-владних повноважень.

... Конституція України передбачає структуровану, багаторівневу, ієрархічну систему органів державної влади, які наділені відповідною компетенцією, мають свій предмет відання та владні повноваження.

(абз. 3 п. 3.1 та абз. 1 п. 3.2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13.06.2019 № 5-р/2019).

Поділ державної влади є структурною диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Він відображає функціональну визначеність кожного з державних органів, передбачає не тільки розмежування їх повноважень, а й їх взаємодію, систему взаємних стримувань та противаг, які мають на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади.

(абз. 2 пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 01.04.2008 № 4-рп/2008).

народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. ... органи місцевого самоврядування не є органами державної влади, а **місьцеве самоврядування слід розглядати як форму здійснення народом влади, яка визнається і гарантується в Україні ...**

(абз. 1 п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (справа про охорону трудових прав депутатів місцевих рад) від 28.03.2002 № 6-рп/2002).

Органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення, віднесених Конституцією України та законами України до їхньої компетенції, є суб'єктами владних повноважень, які виконують владні управлінські функції...

(абз. 3 п. 3.2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 01.04.2010 № 10-рп/2010).

Механізм держави та місцевого самоврядування складають також утворені відповідними суб'єктами владних повноважень організації, які забезпечують невіроби

На відміну від органів державної влади та органів місцевого самоврядування утворені ними організації не мають владних управлінських функцій, але утворюються в розпорядчому порядку для реалізації функцій держави / місцевого самоврядування у сфері оборони, громадського порядку, безпеки, виконання кримінальних покарань, освіти, духовного та фізичного розвитку, культури, виховання, науки, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення, житлово-комунального господарства, охорони навколишнього природного середовища тощо.

Функції, покладені на державні організації, впливають з положень Конституції України та законів України, для реалізації яких законодавець наділив державні організації комплексом прав та обов'язків.

У свою чергу, органами місцевого самоврядування в розпорядчому порядку утворюються комунальні організації з метою реалізації відповідних функцій, що впливають з положень Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів.

Об'єднувальною ознакою для суб'єктів владних повноважень та утворених ними установ, організацій є належність їх до особливої групи учасників бюджетного процесу

Бюджетні установи – це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими (п. 12 ст. 2 Бюджетного кодексу України).

Законодавцем встановлено чіткий механізм стягнення коштів з державного та місцевих бюджетів на підставі рішення суду:

гарантії держави щодо виконання судових рішень про стягнення коштів, боржником за якими є, зокрема, державний орган, державні установа, організація, та виконавчих документів, визначених Законом України «Про виконавче провадження», особливості їх виконання передбачено Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень»;

безспірність списання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів на підставі рішення суду регламентовано статтею 25 розділом VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України;

конкретний механізм виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників (у тому числі установ, організацій, що є бюджетними установами), прийнятих судами, визначено Порядком виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 № 845.

Пропонується такий варіант дій у разі надходження заяв про відкриття проваджень у справах про банкрутство бюджетних установ (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень та утворених ними організацій)

Отже, зважаючи на наслідки застосування відповідних судових процедур щодо боржника, заяви про відкриття проваджень у справах про банкрутство бюджетних установ (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень та утворених ними організацій) не підлягають судовому розгляду, оскільки їх розгляд господарськими судами порушуватиме встановлений Конституцією України принцип поділу державної влади та гарантоване в Україні місцеве самоврядування.

У разі надходження таких заяв господарський суд мотивованою ухвалою повинен відмовити у прийнятті заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство та роз'яснити заявнику наявність законодавчо передбачених гарантій держави щодо виконання судових рішень та безспірного списання коштів бюджету на підставі рішення суду.

Реалізація запропонованого підходу відповідатиме практиці Європейського суду з прав людини, з якої вбачається, що:

«право на суд» та право на доступ до суду не є абсолютними. Права можуть бути обмежені, але лише таким способом та до такої міри, що не порушують зміст цих прав (*Philis v. Greece (Філіс)*, § 59; *De Geouffre de la Pradelle v. France (Де Жуфр де ла Прадель проти Франції)*, § 28, і *Stanev v. Bulgaria (Станев проти Болгарії)* [ВП], § 229);

право на доступ до суду не є абсолютним і може бути обмежене рішеннями суду (*Golder v. the United Kingdom*, § 38; *Stanev v. Bulgaria (Станев проти Болгарії)* [ВП], §§ 230).

III. Щодо законодавчо передбачених заборон порушувати справи про банкрутство та інших обмежень.

Заборони передбачені Законом щодо порушення справ про банкрутство відповідних підприємств

2. Справи про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовуглебудівні підприємства), створених у процесі приватизації (корпоратизації), у статутних капіталах яких частка держави становить не менше ніж 25 відсотків і продаж акцій яких розпочався, можуть бути порушені не раніш як через один рік від початку виконання плану приватизації, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника.

3. Справи про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовуглебудівні підприємства), у статутних капіталах яких частка держави становить не менше ніж 25 відсотків, не порушуються з дня набрання чинності Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" до 1 січня 2015 року, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника.

4. Провадження у справах про банкрутство гірничих підприємств (гірничодобувні підприємства, шахти, рудники, копальні, кар'єри, розрізи, збагачувальні фабрики, шахтовуглебудівні підприємства), у статутних капіталах яких частка держави становить не менше ніж 25 відсотків, порушені після 1 січня 2000 року, підлягає припиненню, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника.

Пункти 2-4 розділу X Закону втрачають чинність з введенням в дію Кодексу. Водночас, на даний час, термінові обмеження передбачені пунктами 3, 4 розділу X Закону, вичерпали свою дію та не пролонговані законодавцем.

При цьому, чинними залишаються положення Законів України «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств» та «Про відновлення платоспроможності державних вугледобувних підприємств», якими передбачені відповідні мораторії у справах про банкрутство вугледобувних підприємств.

4¹. Положення цього Закону щодо провадження у справах про банкрутство підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості на умовах, визначених Законом України "Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу", застосовуються з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу", до 1 січня 2016 року.

Пункт 4¹ розділу X Закону втрачає чинність з введенням в дію Кодексу. Водночас, на даний час, передбачений ним термін вичерпав свою дію та не пролонгований законодавцем.

При цьому, чинними залишаються положення Закону України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу», яким передбачено особливості провадження у справах про банкрутство підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Заборони передбачені Законом щодо порушення справ про банкрутство відповідних підприємств (продовження)

4². Справи про банкрутство боржників, якими є державні підприємства та/або господарські товариства, більше ніж 50 відсотків акцій (часток) яких прямо чи опосередковано належать державі, щодо яких прийнято рішення про приватизацію, не порушуються до завершення приватизації.

4³. Провадження у справах про банкрутство боржників, якими є державні підприємства та/або господарські товариства, більше ніж 50 відсотків акцій (часток) яких прямо чи опосередковано належать державі, щодо яких прийнято рішення про приватизацію, підлягає припиненню, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника.

Після припинення провадження у справі про банкрутство забороняється стягнення на підставі виконавчих та інших документів, що містять майнові вимоги, у тому числі на предмет застави, за якими стягнення здійснюється в судовому або в позасудовому порядку відповідно до законодавства, крім випадків перебування виконавчого провадження на стадії розподілу стягнутих з боржника грошових сум (у тому числі одержаних від продажу майна боржника), перебування майна на стадії продажу з моменту оприлюднення інформації про продаж, а також у разі звернення стягнення на заставлене майно та виконання рішень у немайнових спорах; не нараховується неустойка (штраф, пеня), не застосовуються інші фінансові санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань із задоволення всіх вимог, зупиняється перебіг позовної давності, не застосовується індекс інфляції за весь час прострочення виконання грошового зобов'язання, три проценти річних від простроченої суми тощо.

Зазначені дії не поширюються на задоволення вимог поточних кредиторів, на виплату заробітної плати та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю громадян, на виплату авторської винагороди, аліментів, а також на вимоги за виконавчими документами немайнового характеру, що зобов'язують боржника вчинити певні дії чи утриматися від їх вчинення.

4⁴. Справи про банкрутство боржників, якими є державні підприємства та/або господарські товариства, більше ніж 50 відсотків акцій (часток) яких прямо чи опосередковано належать державі, щодо яких прийнято рішення про завершення приватизації, не можуть порушуватися протягом одного року з дня завершення приватизації з підстав, які виникли до завершення приватизації.

Пункти 4²-4⁴ розділу X Закону втрачають чинність з введенням в дію Кодексу.

При цьому, чинними лишаються положення Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», якими передбачено заборони щодо порушення справ про банкрутство відповідних державних підприємств, господарських товариств пов'язані з їх приватизацією.

4⁵. Справи про банкрутство Державного акціонерного товариства "Чорноморнафтогаз" до 1 січня 2019 року не порушуються. Провадження у справах про банкрутство Державного акціонерного товариства "Чорноморнафтогаз", порушені до 1 січня 2017 року, підлягають припиненню, крім випадків, якщо ліквідація відбувається за рішенням власника.

Пункт 4⁵ розділу X Закону втрачає чинність з введенням в дію Кодексу. Водночас, на даний час, передбачений ним термін вичерпав свою дію та не пролонгований законодавцем.

При цьому, чинними залишаються положення Закону України «Про трубопровідний транспорт», якими передбачено заборону порушення справ про банкрутство відповідних державних підприємств що провадять діяльність з транспортування магістральними трубопроводами.

Боржники стосовно яких на момент введення в дію Кодексу є чинними заборони щодо порушення справ про банкрутство передбачені спеціальними законами

<p>Вугледобувні підприємства щодо яких прийнято рішення про приватизацію</p> <ul style="list-style-type: none">• Закон України від 12.04.2012 № 4650-VI «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств»• <i>Див. ст. 1, 2, 13, 16 Закону</i>	<p>Державні вугледобувні підприємства</p> <ul style="list-style-type: none">• Закон України від 13.04.2017 № 2021-VIII «Про відновлення платоспроможності державних вугледобувних підприємств»• <i>Див. ст. 1 Закону</i>	<p>Підприємства трубопровідного транспорту України</p> <ul style="list-style-type: none">• Закон України від 15.05.1996 № 192/96-ВР «Про трубопровідний транспорт»• <i>Див. ст. 1, 7 Закону</i>	<p>Підприємства паливно-енергетичного комплексу</p> <ul style="list-style-type: none">• Закон України від 23.06.2005 № 2711-IV «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу»• <i>Див. ст. 1, 3, 4 Закону</i>	<p>Державні підприємств та/або господарських товариств, більш ніж 50 відсотків акцій (часток) яких прямо чи опосередковано належать державі, щодо яких прийнято рішення про</p> <ul style="list-style-type: none">• Закон України від 18.01.2018 № 2269-VIII «Про приватизацію державного і комунального майна»• <i>Див. ст. 11, 12 Закону</i>
---	--	---	--	--

Змінено законодавчу заборону застосовувати до державних підприємств судові процедури санації та ліквідації

(див. п. 2 розд. III Закону України від 02.10.2019 № 145-IX «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»)

Кодекс надає право ініціювати банкрутство фізичної особи лише боржнику

Закон

- Згідно з ч. 3 ст. 90 Закону заява про порушення справи про банкрутство фізичної особи може бути подана в господарський суд фізичною особою, яка є боржником, або його кредиторами.

Кодекс

- Відповідно до ч. 1 ст. 115 Кодексу провадження у справі про неплатоспроможність боржника - фізичної особи або фізичної особи - підприємця може бути відкрито лише за заявою боржника.
- Ч. 2 ст. 115 Кодексу передбачено підстави за яких боржник (фізична особа або фізична особа - підприємець) має право звернутися до господарського суду із відповідною заявою.

Висновок

- Таким чином, на відміну від Закону Кодексом запроваджується «добровільний» інститут банкрутства боржника - фізичної особи або фізичної особи - підприємця, що є його правом, а не обов'язком. Кредитори позбавлені права ініціювати банкрутство фізичних осіб.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!